

Leszállunk a magasból – a földi valóságba. Felötlik bennünk a jövő reménye, az Alföld természeti és gazdasági, társadalmi rehabilitációja. Nagy feladat a folyóvizek, levágott holtágak élővé tétele a csongrádi vízlépcső megvalósításával, a vízi paradicsom megteremtése a horgászok, vízitúrázók számára, s mindinkább a nyári aszályban egyre szomjazó termőföldek öntözése dolgában. Elképzeljük az életre kelt tanyavilágot is, ahol a család ugyan keményen megdolgozik mindennapi javaiért, de tagjai boldogan élnek, megelégedetten, hiszen van bőséggel betevő falatjuk, s jut még bőven a piacra is. Nem csak a föld terméséből, de a kisgazdaság fundamentumát képező jószágokból is. Nem élnek zártságban. Vasárnaponként ki-ki elmegy felekezetének templomába, s mindennapjaikban a világ kitágul számukra a televízió, rádió és számítógép használatával.

De nem csak a tanya éledhet újjá, múlhatatlanul szükséges a hozzá tartozó falu, mezőváros életre vergődése is, a kiüresedés, a pusztulás, az „üres csigaház” szindróma felszámolása. A tekintélyes portákon álló egyszerű, de praktikus parasztházak és az építőművészet remekeinek számító, stílusosan megépített lakóházak mellett újra funkciót nyerhet a már pusztulás sorsára jutott, rendeltetését veszített kamra, istálló, szín, s a virágzó kiskert. Együttesen pedig jelenthetik, fontossá tehetik a falu, az alföldi agrárváros, a vidék múltból megmentendő, jelenben őrzendő és a jövőnek megtartandó társadalmi, gazdasági felvirágoztatását. Népünk jelenben kötődését múltjához, jövőjéhez.

Trianonban megcsonkított hazánk jelentős részét, az ásványkincsekben gazdag bányá- és iparvidékeket elcsatolták, nemzetgazdaságunkra az agrárjellegű kényszerítették. Az Alföld is jelenthetett mentsvárat, ahol az évezredek hagyományokra visszatekintő mezőgazdasági kultúra még virágzott és életet biztosított. Ez figyelmeztet bennünket arra, hogy nemzetünk eltartó- és megtartóképessége okán mindjobban emelkedjen az Alföld gazdasági, s nem utolsósorban társadalmi szerepe és jelentősége, s óvakodnunk szükséges, nehogy gyárak betonkomplexusai „teremjenek” csupán a termőföldrünkön.

Novák László Ferenc

Szerelmem: a Nagy Magyar Alföld¹

Hetvenévesen már elég idős az ember arra, hogy visszatekintve különbséget tegyen a felárgolás, a kényszerű kompromisszum, ezek érzelmi és értelmi elegyei, meg az életre szóló szerelem között. A Kiskunság homoki tanyavilága szült és nevelt emberré, nyugdíjas komromra ide tértem haza, mint a messzi földre száműzött, aki nem bír meghalni idegenben. Mi ez, ha nem életre szóló szerelem?

Valóban száműztek innen, ahogy parasztember édesapám mind a tizenegy gyermekét. „Itt má nincs jövő, gyerek...” – mondta, mikor befejeztem a nyolcadikat. Tudta, hogy legkedvesebb bátyámmal magam is inkább az ő nyomdokaiba lépnék. Meggyőzésül hozzátette: „Eriggy a városba, tanújj tovább! Parasztnak lönni má nem érdemős...”

„Nem érdemős...”, dobolt bennem 1964 nyarán az útnak indító indoklás, miközben a Lápástó-dűlőtől, legszűkebb hazámtól búcsúzkodtam. Az „érdemős”, szorgos, szelíd pa-

¹ Köszönöm dr. Székely András Bertalan barátomnak a kitartó biztatást, amellyel kicsikarta tőlem autóbalesetem utáni első írásomat.

rasztoktól, akik név szerint ismerték a környék minden gyerekét, engem is. Akik úgy köszöntek vissza a „*Dicsértessék, Jani bácsi!*”-féle köszönésünkre a lovaskocsiról, bicikliről, hogy „*Mindörökké, Sanyikám!*”

Búcsúzkodtam a falutól, amelyről a Wesselényi Iskolában azt tanultam, hogy „*Zsombó azelőtt² Kiskundorozsmához tartozott, mint egyik tanyaközpontja. Területe vizenyős, nádas, zombékos. Innen a község elnevezése.*” Iskolásnak tartottam ezt a helynévmagyarázatot Kovács Álmos tanító bácsi szájából, bár szüleinktől is tudtuk, hogy „*okos embőr a szögedi tanító úr*”, Bálint Sándor barátja.

Ezt a „*vizenyős-nádas-zombékos*”-ságot addig csak a Nagyrétről tudtam, melynek nádrengetegében embermagas zombékok között egész éven át lilásfekete *réti víz* sötétlett. Ró-kák lakták a nádat, a vizeket teknőcök meg réti halak: napkárászok, keszegek, pontyok és csíkok. Innen indultak ők is a Jató nevű, *semlyékes, nádfoltos, válykosgödörös*, helyenként *szigorú földű*, kukoricásnak feltört lapályon át, le a Fehér-tó felé, a Tiszának, Szeged iránt. Hogy soha többet vissza ne térjenek.

Magam is arrafelé voltam indulóban. El kellett köszönnöm mindentől és mindenkitől. Amíg a család a déli hőségben a gyümölcsfaárnyékos szőlőutak termő illatában pihente ki a koránkelést, kiosontam a *közre*³. Elballagtam a szomszédos *pusztaföld*⁴ mentén álló két hatalmas jegenyéig. Ezek voltak az én *kilátófáim*. Valaha tán *őrfáknak* szánta őket a gazda egy végül meg nem épült tanya kapuja mellé. Ki-kijárt ugyan még Dorozsmáról kukoricát kapálni, de 1950 óta ez már nem *dorozsmai föld* volt, hanem egy másik falu határa. Itt állt meg a kocsival, kifogta lovát, és a kocsi farához kötötte szénázni. Kivéve, ha vissza nem fogta egy rövid földbejárás után az *ekekapa*⁵ elé. Harangszókor maga is ide telepedett ebédelni. Mikor itt volt, csak illendően köszöntem, és tovább sétáltam. Úgysem engedte volna meg, hogy a szeme láttára szegjem a nyakam. De mikor nem volt itt, mint most sem, akkor se volt zavartalan a szemlélődés. A szekérszögésre, a *zabla*⁶ csörrenésére ügyelni kellett, mert ha ilyenkor fordult be a dűlőútról a *közre*, egyetlen percem volt lemászni a 20 méteres jegenyéről, és eltűnni a kukoricásban. Nem tettem én semmi rosszat, csak az olthatatlan kíváncsiságomért nem akartam bajba keverni mást. Magamat azért bajba kevertem volna, ha megtudja, hogy a jegenyéjén vagy a kukoricásában jártam. Mindenképp szólt volna apámnak, aki ezért még 14 évesen is *móresre*⁷ tanított volna a nadrágszíjjal. Már csak azért is, mert a „*rendes ember nem jár a mások földjén*”, és mindig a „*saját magasságából nézi a világot*”. Aki nem így tesz, attól minden más bűn is kitelik.⁸ De a *szőlős-gyümölcsös rengetegtől* is el kellett köszönnöm, ahová a magunk *darab-*

2 Az 1950. január 1-jén életbe lépett közigazgatási reformig.

3 A *közök* a tanyás faluhatárt a „makadámos” országútról leágazó dűlőutak közt tovább osztó kisebb utak voltak. A két párhuzamos dűlőútszakasz és a két, ugyancsak egymással párhuzamos *köz* egy nagyjából 2 km²-es tájszeletet zárt be, amelynek területén általában 7–8 tanya osztozott.

4 *Pusztaföldnek* a tanyavilágban a szántót nevezték.

5 Az *ekekapa* egylovas, hatékony gyomirtó eszköz volt, amellyel a nagyobb kukoricatáblák sorközeit *húztatták meg* kapálás előtt.

6 Ma már a nyelvészek se hiszi senki, de mi parasztyerekek tudtuk, hogy a *zabla* a *szablya* rokonszava. Az egyikkel a gazda az állatnak, a másikkal a harcra kelt ember az ellenségnek *szabja* meg a *szabályos* és elvárt viselkedést.

7 A *móres* a mai *egyszintű civilizációs joggal szemben a háromszintű kultúrjog szerint (ius/juris = az egyén joga; mos/mores = a kultúrközösség szokásjoga; fas/fatum = isteni jog, isteni végzés, végzet)* a kultúrközösségen belül elfogadott viselkedésmódokra vonatkozó szabályrendszer, amelyre a közösség minden tagjának joga és kötelessége nevelni az utódokat.

8 Akkor még friss volt a tanyavilágban az amerikai kémrepülőkről leszórt „kolorádóbogár” története. Hál' Istennek, nem kellett megérnie a mai, mindent látó és halló műholdak korát.

jait⁹ leszámítva végképp tilos volt idegennek a bejárás. Sokan *karaszolás*¹⁰ után felgerelyezték a szőlőutakat, hogy meglátsszék a meggyek, kajszik, *őszifák*¹¹ alá beködörgő gyerekek nyoma. Már akit a tiltott gyümölcstől vissza nem tartott a nevelés. Meg, hogy vasárnap mindent meg kellett gyónni a papnak. Most, hogy utoljára tekintetem szét innen a jegenyemagasból ezen a gyümölcserdőn, amelyből kipiroslottak a tanyatetők, e szorgalomrengeteg megbúvó erőközpontjai, eszembe jutott az egyetlen alkalom, amikor először és utoljára jártam idegen gyümölcsösökben. Tanítói parancsra.

1956 késő ősze volt. Már épp az iskola előszobájában öltözködtünk hazamenésre, mikor rengeni kezdett a padló a talpunk alatt. A tanító néni föltépte a bejárati ajtót, majd megrettenve bevágta, és háttal nekidőlt. Mintha a testével akarna óvni bennünket, hogy ki ne menjünk. Elkésett. Egy tank farát láttam eltűnni az ajtóréssben, és csikorgó lánctalpain utánanyomakodni egy másikat, remegő lövegcsövét arrafelé tartva, amerre Budapestet sejtettük. „*Az oroszok!*” – kulcsolta össze ujjait a tanító néni. Sápadtan eresztettük le magunk mellé a táskákat, mint vigyázzban a katona a fegyvert. „*Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy...*” – szakadt ki a tanító néniből az ima. A földrengető dübörgésben ötven gyerek hangja szállt fel utána: „*Szenteltesék meg a Te neved! Jöjjön el a Te országod! Legyen meg a Te akaratom, miképp a mennyben, úgy a földön is...*” Már nem emlékszem, hányszor rebegtük el a *Miatyánkot*, mikor végre megszűnt az épület remegése, s a tanító néni kikémlelt. Az ajtón csípős büzzel áradt be a por és a füstgáz. Szatymaz felé, amelynek határában a „nemzetközi út” vezetett Budapestnek, eltűnt az utolsó orosz tank is. „*Gyorsan, gyorsan, sorakozó hazamenetelre!* – vezényelt a tanító néni. „*De ne az úton! Mihelyt tudtok, térjetelek le a gyümölcsösökbe! Indulás! Szaladjatok!*” Azelőtt sem, azóta se jártam annyi idegen gyümölcsösben, mint akkor. A felkötözött¹² szőlőtőkék mintha szoknyás asszonyok lennének, akik nagyon is tudják, miért rohanunk mi, gyerekek, óvón nyitottak utat nekünk a fürtökkel terhes sorokon át. Csak a följük csüngő almafaágak értetlenkedtek kicsit, és kólintottak föbe minket emlékeztetőleg a gyümölcsceikkel. Égő tüdővel, zihálva bukkanunk ki a dűlőutunkra, mások egyébként szigorúan tilos földjein át. Egyik bátyám már a biciklijét toltá elő a *színből*¹³, hogy elébünk kerekessen. Apánk megnyugodva ballagott vissza az istállóba, s igazgatta tovább az *aljat*¹⁴ az állatok alatt. Édesanyánk a kezeit tördelve állt a kitért közkapu előtt, és amit máskor sohasem tett: egymás után segítette le hátunkról az iskolatáskát.

Emlékezve álldogáltam még kicsit a himbálódzó jegenyecsúcs villaágában. Két kezemmel jobbról-balról markolva a két hófehér kart, mely a kék magasságokba törve mintha tudta volna, hogy Szeged felé is kémlelődznék, mielőtt visszaereszkedem a homoki szülőföldre, amelyről hamarost távozom. A szívforma levelek minduntalan eltakarták a Szegedet rejtő, kékfüstös horizontot. Csak Dorozsmát engedték látnom a Márták-dűlő tá-

9 Méretétől függetlenül *darabnak* hívták gyerekkoromban a parcellát.

10 A *karaszoló* vagy *horoló* a levegős homoktalajokon szinte felületfedően növény *dudva*, a *muhar* s más gazok, a *talpásfü*, *pórcsin* stb. elleni „tömegpusztító fegyver” volt, amelyet még a 7–8 éves gyerek is könnyen használt. A kiszáradt, puha felszín *karistolására*, *horzsolására*, a gazgyökerek kis mélységben való elmetszésére szolgált. A vele való munka a szálegyenes testtartás legjobb „tanítója” volt.

11 A *főrózsombói* gyümölcsösökben a legkedvesebb gyümölcsfa, a számomra „érthetetlen módon” nyáron termő *őszibarackfa*, „beceneve”.

12 A paraszti szőlőgyümölcsösökben tőkéművelés folyt akkoriban. Az egymástól méternyire ültetett tőkék termő venyigéit melljük vert karókra kötötték föl és *kaccszták* vissza mintegy méternyi magasságban.

13 A *szín* vagy másképpen *fészter* a lovas kocsi, a talicska és a nyeles kéziszerszámok tárolóhelye volt mifelénk.

14 Az *alj* az alom neve volt a tanyai paraszti nyelvében. Ők *megaljastak* az állatnak, *kialjastak* alóla. „*Almozni*” csak a „*téscsészé*” „*agramónusa*” tanította meg a *maradék* (= szövetkezeti) *parasztságot*.

gas *semlyékei*¹⁵ mögött. A templom a 9 km-re levő falu közepén magasodott. Ahogy már szegedi diákként megtudtam: egy hajdani Tisza-ág övzátonyán. A jegenye magasából úgy tűnt, mintha csak a magányos torony állna. Az Alföld legmagasabb falusi templomtornya. Égre meredő ujjként intett elszakított pusztái felé: „*Ne felejtsetek, összetartozunk!*” Hosszasan néztem ezt a felkiáltójel-templomot, amely a török után a mi Nagyrétünkben bányászott *darázkő*ből épült. Ezt ismét csak Szegeden tudtam meg később. A Kultúrpalota bűvös-szabadpolcos Somogyi Könyvtárában lelt Sztriha Kálmán-könyvből, aki Dorozsma esperes-plébánosaként 1938-ban a szüleimet eskette örök hűségre, gyermekáldásos szeretet-küldetésre, „*éremős*” parasztleltre.

„*Szöged*” így bontakozott ki számomra a kékfüstös horizontból. Visszanyitva szemem a földre, ahonnan eljöttem. Itt olvastam Bálint Sándor tanulmányát a lópástói „*szalamandrás házorom*”-ról. Az 1879-es „*szögedi nagyárvíz*” tette le a Feketék őstérterét halmain. Egy lópástói gazda földjén, aki hazaszekerezte s beépítette. Odahaza nem is hallottam róla. Mikor aztán először hazaszabadultam az Ady Kollégiumból, rohantam megnézni. Rájöttem, hogy famagasból se látszik meg minden abból, amit a tanyavilág gyümölcsös rengetege rejthet.

Ekkoriban kezdett a fölismerés derengeni bennem, hogy különleges, áldott földre születtem. Ehhez kultúrokológussá válásom évtizedekre nyúló „tanulmányai” során sokan sokat tettek hozzá. Elsőként Visi Károly, a szegedi „*parasztagimnázium*”-ba¹⁶ száműzött paptanár, aki művészettörténet-órán a szépség méreteiről értekezett nekünk a kínai faragott meggy, a miniatúrák meg a táblakép-festészet példáin. Ő fogalmazta meg egyszerű szavakkal, „*középkölés fokon*” azt a nagy horderejű kultúrlélektani tételt, hogy a *kisléptékű Szépségre nevelődött emberben kifejlődik a készség a nagyléptékű Szép iránt, ám fordítva nem*. Magamon és honfitársaimon ezerszer figyeltem meg e fontos tétel hol megnyugtató, hol keserű igazát. Megnyugtató volt számomra Petőfi ellenében érezni, hogy nemcsak csodálni tudom, hanem szeretni is a dombságok, a „*vadregényes*” kárpáti hegyek világát. Ehhez persze sok más élményre is szükségem volt még.

Ám a Visi-féle kultúrlélektan fonákja az, hogy a kisléptékű Szép védtelenné teszi a rajta nevelt embert a *nagyméretű Szépség lenyűgöző dimenzióival, egyszerre ható részelemeivel szemben*. Az öntudatlan alföldi lélek könnyen esik ezért a hideg „*üveghegyek*” ámulatába, sőt, csábul ezek bűnös imádatára. Hány honfitársunk szobája falán csüng hősipkás alpi hegykép. És hány honfitársunk cserélte valóságosan is „*alpi panorámára*” magyar életterét, vált hűtlenné „*ősdi*” tanyájához, a hazai „*kisléptékű*” élethez.

Ezt az „*öntudatlan hűtlenség*”-et vetette szememre a kultúrember kíméletével sokkal később – már az „*üveghegyek*” megmásása után – Wolfgang Mader osztrák idegenforgalmár barátom, aki azzal lepott meg a felső-ausztriai Schlierbach falu Millendorfer Akadémiáján¹⁷, hogy „*Ti magyarok nem is sejtitek, micsoda mesés szépségeket rejt a Magyar Alföld. Csak azt másképp kell nézni!*”

15 *Semlyék*: az alföldi népnyelvből a tájvizet összegyűjtő, lassan elszivárogtató-elpárologtató, vízállásos lapály. *Szomjéknak* csúfoltuk, mert bár nem vezetett át rajta csatorna, nem volt az a vízmennyiség, amelyet befogadni, szűkösebb időkre eltározni ne tudott volna.

16 Így csúfolták a „menőbék” a néhai „róm. kath. Női Tanítóképző” gyönyörű épületében alapított, kérészéletű Rózsa Ferenc Gimnáziumot.

17 Millendorfer, Johann, Prof. Dr. (1921-2001) osztrák fenntarthatóság- és rendszertudományi kutató, egyetemi tanár, intézet- és főiskola-alapító. A nemzetközi parasztirtás korában ő fogalmazta meg a híres parasztbiztatást: „*Ti nem a múltból vagytok az utolsók, hanem a jövőből az elsők!*”

Mire a Szent István Egyetem Kultúrókológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszékét¹⁸ alapítottam, már tudtam, hogyan. Ezért terveztük Josef Riegler¹⁹ barátommal „*a kultúrák fenntartható Európájának*” szellemi alapozására a *hegyiparaszti* és az *alföldi kultúra-változatok* összevető vizsgálatát.

Addig persze szégyenkezve kellett megérem azt is, hogy a hegyikultúrák emberei mennyire csak a nagyléptékűséget keresik a mi hazánkban. Egyik példája legyen ennek Hans W. Popp²⁰ kedves svájci jóbarátom feleségének sóhaja, mely a Nyírségből az Alföldön keresztülaútozva szakadt ki belőle: „*So eine Weite!*”, ami annyit tesz: „*Micsoda tágasság!*”

Ezért álltam megszégyenülten a 2000 méteres, ausztriai Ötscher csúcsán egyetemi hallgatóim közt, a csúcskereszt előtt. Az volt rávésve: „*Itt közelebb vagy az Istenhez!*” Hát mi „*odalenn*”?! Mi messzebb vagyunk tőle?! Meglehet. Mert nem látjuk a többi nagyléptékű áldást sem, amit a hegyikulturális gyökerű civilizációk meglátnak ezen az öntudatlan tájon. Az elképesztő termékenyséű földet, a szorgalmat, az idegenben való vak bizodalmat, amelyek mind mások számára válnak határtalan haszonná.

Ezért szisszentem föl, amikor kedves német íróbarátom, az *Európa-díjas* Rolf Bauerdick egy beszélgetésünkben bevallotta, hogy ő az erdélyi Szászföldre tartva Budapest után megállás nélkül vág át a Nagy-Alföldön, mert „*ez unalmas táj!*” *Cigányok* című könyvének magyarországi fejezetét akkoriban csak terveztük még. A Ceauşescu kiárúsította szászok nyomában teret foglaló románok kutatása volt akkor a téma. „*Legközelebb megállsz pár napra nálunk, és megmutatom, mennyire tévedsz*” – mondtam neki bosszúsán, bár szerettem ezt az önégető, keresztény embert.

Tavasza volt, amikor telefonált: „*Csináltam 2–3 szabad napot egy alföldi megállásra!*” Épp „*nagyvizes év*” járta, mikor gumicsizmásan belegyalogoltunk a kiskunsági tanyatájba. „*Te Európa első sivatagáról vizionálsz*” – fordult szembe velem. „*Itt meg mindent elönt a víz!*” – korholt a kattogó fényképezőgép mögöl. Büntetésül ilyen háttérrel jelentetett meg egy Renovabis-kiadványban.²¹ „*Ez csak a nagyritmusokban, 5–10 évente visszatérő ökológiai régmúlt. Te már tudod, hogy ezt a Kárpát-medence-országot nemcsak »Hungary«-nak hívják, hanem »Magyarország«-nak is*” – emlékeztettem freisingi szereplésemre,²² mely összehozott minket. „*Matscharország*” – engesztelt kedveskedően. „*»Ország« macht soviel wie »Land«*” – folytattam most már a kötekedést. „*Wie in Deutschland:Nemetsag!*” – bölintott mosolyogva. De aztán elkomorodott: „*Azt már tudom tőled, hogy az én hazám nevében a »deutsch« a »deutlich« meg a »deuten« tövével azonos, és »értelmes, érthető« jelentésű. Olyan ember, akit megérthetek, mert azonos nyelvet beszél velem. De mi a ti országotok nevében a »matschar«? Népnév...*” Majd gyanakodva kérdezte: „*Nem?!*” „*Nem*” – mutattam magam mögé a vízzel telt lapályra, mely elé fényképezésre odaállított: „*Mocsár!*” „*Sumpfland?!*” – eresztette le hitetlenkedve a fényképezőjét. „*Igen, Mocsárország...*” „*Das steht in keinem Buch!*” – háborodott föl ennyi tudományos elvetemültségen a sokat író, olvasó, könyvtisztelő ember. „*Hazudni írásban lehet a legmaradandóbban*” – szereltem le egy időre, hiszen ezt ő is tudta. Csak akkor nyugodott meg, amikor *Mocsárország* részletes

18 A „*magyar kultúrákutatózászlóshajója*” élt 1999–2005 között. Az itt létesült *Kultúrókológia és ökoszociális társadalom* c. doktori iskolai programmal együtt az akadémiai visszarendeződés első felsőoktatási áldozata lett.

19 Riegler, Josef (sz.: 1938) volt osztrák mezőgazdasági miniszter és alkancellár, az európai ökoszociális mozgalom egyik alapítója.

20 W. Popp, Hans (sz.: 1930) a Sankt Gallen-i Egyetem közgazdaságtan-professzora, svájci mezőgazdasági miniszterhelyettes, az Európai Vidéki Karta kidolgozója stb.

21 Bauerdick, Rolf (1957–2018): *Droht mitten in Europa eine Wüste?* 4–7. Renovabis, Aktionsheft Pfingsten 2011.

22 Dahm-Haneke-Hartl-Schumann (Red.): *In Verantwortung für die Schöpfung. Ökologische Herausforderungen in Mittel- und Osteuropa.* 14. Internationaler Kongress Renovabis. Freising, 2010. Passim.

tájéltanulmányaiába mélyedtünk este, a Gödöllőről hazahozott „pocsolyatérkép”²³ előtt. „Iga-zi lábmosó medence!” – emlékezett vissza egyszerre a *semlyékvizekben* való, önfeledt gáz-lásainkra, az átázott zoknik vidám szárogatására meg elgémberedett lábunk melegvizes áztatására. „A történelemben sokféle hatalom próbált ebben is lábat mosni” – fűztem hozzá –, *de míg ez a vízrendszer fennállt, sikertelenül. Mert a vizet nem csak vedelni lehet vagy vödörrel meregetni. Véd is... Ám ez a térkép se pontos!*”

Fáradtak voltunk. Az alföldi táj nem olyan, mint a képernyő, mely elénk teríti a látványt, ha elé ülünk. Vagy a hegyi táj, amely elé ugyanígy odaülhetünk egy völgyi padra vagy a mezőre, és látjuk a *függőlegesen elrendezett világot*: a gyorsfutású patakra felfűzött falut, a hegylábakra, akár a hegyek derekáiig fölmerészkedő szántókat, a meredek legelőket, amelyek csak a lejtőre merőlegesen legelhet az állat. Föntebb az erdőket, alább a vegyesekeket, följebb a fenyvest, végül a csupasz szirteket és legfölül az örök hó és jég immár mind kevésbé öröknek tűnő régióját. Persze választhatunk turista szemlélődési módot is: *megmászunk egy hegyet, hogy egyszerre sokat lássunk belőlük.*

Az Alföld *horizontálisan elrendezett világ*. A kíváncsi embernek egyenként kell fölfe-deznie minden titkát. Itt a mesékben is fáradtság van és ártatlan áldozat. A termékenység szolgálatában járó mesehősnek „*világgá kell mennie*”, hogy megölhesse a vizet elapasztó, a királylányt elrabló sárkányt. Csak a háromnapos esztendő három kegyetlen próbáját kiáll-va, az állat- és növényvilág nyelvének, akaratának megértésével nyert segítség révén, jósága által győzhet a legkisebb királyfi. És térhet haza értelmes életre, hogy a jóért való fáradozá-sok után értelmes fáradozásra kapjon jogot. Mi is alaposan elfáradtunk. De Rolf most már nem adta fel. Kérdőn ösztökélt folytatásra.

Ez a táj őstenger volt egykor, amely évmilliók alatt, szelíden apadt le. Ezért a medence-belső felé csupa szelíd esésű tájat hagyott maga után. A kárpáti régiókban is. Nem beszélve a belső középhegységekről meg a lankás dombságokról, amelyek mind-mind dús, életter-mő tájak. Középen a *Nagy Magyar Alföld*,²⁴ a *legfőbb vízgyűjtő*, melynek második jelzője nem az Alföldet birtokló nép etnikumát, nem a nyelvét, hanem a medenceközép *legfőbb vizes táját* és ez alapján a medencét lakó népesség *vizeskultúráját*²⁵ jelentette *Európa ökoló-giai optimumtértségében.*

„*Hogy lenne pontos a térkép?*” – térített vissza Rolf az elejtett fonálra. „*Úgy, ha kék vol-na az egész*” – a Kárpátok-él vízválasztóitól a Szeged környéki legmélyebb pontig. Itt csak egymásra, nem csupán egymás vizére utalt tájak és tájlakó népességek vannak, *vízadó és vízfogadó tájak láncolatában.* Közülük egy se hagyható ki, különben rombolódás állna be *tájakban és tájkultúrákban* egyaránt.

A hegyekben az *aszók*, a dombságokban a *völgyek*, az alföldi *halmok, háta*k, *partok, bu-darak* közt a *rónák*,²⁶ *lapályok* a szelíd vizek közlekedését és igazságos táji megosztását szolgálták. Az egymásra utaltság *kis- és nagytáji szinten ugyanúgy* működött: nemcsak a *hegyek*, a *dombok*, a *háta*k adták a vizet az *aszóknak*, a *völgyeknek*, az *alföldi rónaságnak*,²⁷

23 Így hívták SZIE-s barátaim a M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium Vízrajzi Intézete sokáig eltitkolt 1938-as Kárpát-medence-térképét, amely elvileg a „*vízmentesítés*” előtti állapotokat ábrázolta.

24 100 000 km²-es területével tájegységként is nagyobb a trianoni Magyarországnál. Kultúráképző „központi” súlya elementáris erővel vezérelte mindig a Kárpát-medence nedves tájváltozati skáláján keletkezett empatikus kultúráváltozatok alakulását.

25 Lásd a *Füleki György* szerkesztette könyvsorozatát a Kárpát-medencei táj változásairól, köztük a 2004. évi kötetben a *Víz a tájban és a tájlakó népesség kulturális jelrendszereiben* c. bevezető tanulmányommal.

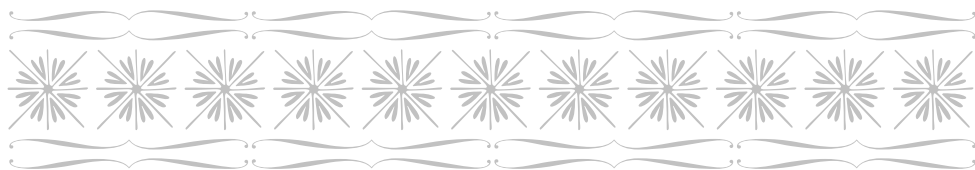
26 A *ró-/rov-/roh-/röv-/rev-/rév-/rí-/riv-/rún-/rón-/rón-* stb. „nemzetközi” ős-nedvesgyökről lásd az *Átalvető* 2009. dec.-i sz. 44-45. old., ill. a *Zöld Út* c. Felső-Tisza-vidéki Környezetvédelmi Magazin 2005. évi számaiban.

27 Nem „*petőfizmus*”: nem ’síkság’ jelentésű, hanem ’sok róna’, azaz rónák, vízbarázdák hálózata.

lapályhálózatnak. Azok vissza is adtak belőle. Vegyük csak az **aszót**: vízfelvételekor nagy talajmélységekig **ázott** át. Vízleadáskor lassan, párolgással, talajbeli szivárgással száradt, **aszott** ki. De a **vízadó** és **vízfogadó** tájak egymás közt is harmonikus egységben vannak a szelíd lejtések jellemezte Kárpát-medencei tájban. A vízfogadóknál maradva, nyilván az **aszó** adta a **völgynek**, a **völgy** az alföldi **lapályhálózatnak** a vizet. S ugyanúgy vissza is kaptak egymástól. Nemcsak egy Kárpát-medencei méretű **nedves légkör** búrja alatt, hanem a Kárpát-medencei méretű **talajbeli víztározás és szivárgás** rendszerein át is. Ezt hívják **ökológiai** egésznek. A **felszíni vízfolyások csak a láthatatlan, mert nagy mélységekben és nagy magasságokig játszódo, nagyságrendekkel jelentősebb vízmozgásfolyamatok szintjelzői. A felszíni folyások nagyvizeit a területfedően települt alföldi népesség évezredek hosszú során át az ártéri és a tanyás gazdálkodás keretei közt tartotta vissza, ill. fokok segítségével csapolta meg, s terítette szét kultúrtájain.**²⁸

Ez az **ökológiai** egész **egy fenntartható jövőben** ugyanerre van predesztinálva. Ám egy ilyen jövőhöz először is **paraszti mórest** kell tanulnia mindenkinek. Eszerint **nem hazudunk** (magunknak sem), és **nem járunk be a mások kertjébe**. A maga telkén mindenki a maga ura. Ezért tudott a tanyasi nyárfahegyről lemászó **parasztivadék** előbb kisebbségkutató, majd nyelvész és végül kultúrókológus lenni egy agráregyetemen. Mert neki csak **táji gazdálkodás** létezett a nedves Kárpát-medencében, éppen így, a **kod-/köd-** visszaható igeképzővel. A gazdálkodás úgy hat vissza a gazdára, ahogy az engedelmeskedik a neki rendelt tájnak. Ezért volt **határ** a falvak élettermő tere, mert ez **hatott** egy települési közösségre, úgy, ahogy **ő hatott** rája. Nekem ezért nem voltak kisebbségek a Kárpát-medencében. Csak helyi és táji többségek, még ha az állam népe a mások kertjébe hatolás, netán az igazi **tájpgazdák** elűzése révén többségbe is került egyik-másikkal szemben. A Kárpát-**medencei nedves** egész úgy állhat helyre, ha helyreállhat a mindönket újraegyesítő nedvesgazdálkodási hagyomány²⁹ is. Addig haldoklunk. Legalábbis igyekszünk külön túlélni. Mintha egész(séges)ek volnánk.

Györi-Nagy Sándor

28 Ennek a **Kárpát-medencei nedvesgazdálkodási hagyomány**nak a részterületi irodalmi az 1970-es évektől indultak virágzásnak Andrásfalvy Bertalan nagy jelentőségű Duna menti kutatásainak publikálásával, az „**ártéri gazdálkodás**” márkanév alatt. Őt követte Molnár Géza a Tisza-táji „**fokgazdálkodás**” leírásával. Később az ezt településszerkezeti oldalról kiegészítő magyar tanyagazdálkodásról Dulai Sándor hirdetett meg tantárgyat. Meghívásomra mindhárman tanítottak a SZIE Kultúrókológiai és Környezeti Kommunikáció Tanszékének fenntarthatósági tárgycsoportjában. Sajnos, a tanszék szétverése megakadályozta azt a törekvésemet, hogy a három kutatási terület a maga eltérő szaktudományi vágányaiból egymás felé mozduljon el, és a **Kárpát-medencei nedvesgazdálkodási hagyomány** tanulmányozási keretei közt egy **korszerű, fenntarthatóság-tudományi „mainstream”-et** alkotasson.

29 A **tájlakás és a tájélés** a két fő kultúraforrás. Lásd: **Kultúrókológia és Környezeti kommunikáció** köteteim.